

De katernen

Tien eindexamenkaternen zijn er dit jaar, vijf voor havo/vwo en vijf voor mavo c/d. De Onderwijspers, Wolters Noordhoff, Thieme, Nijgh/Versluys en Meulenhoff Educatief hebben de moeite gedaan om een boekje uit te geven bij het nieuwe eind-examenonderwerp voor 1999 en 2000.

Bij de bespreking ervan hebben we ons gehouden aan de eisen van het examen en de stofomschrijving.

Aan het einde van iedere bespreking worden opvallend sterke en zwakke punten genoemd. Maar wat nu het beste katern voor de gebruiker is? Daarover hebben we ons niet uitgesproken. Iedereen heeft immers zijn eigen wensen waaraan het ideale katern moet voldoen.

De besprekingen zijn gemaakt door Marijke Meuwissen, Jo Beckers, Stefan Boom, Huub Oattes, Hans Pols en Jos Trippenzee.
De redactie had Tineke Bogaerts.

Politieagenten in Amsterdam (foto Jacob Olie 1892).

Onderwijspers

Mavo geschiedenis Examenbundel voor 1999

door R.C. Serieese, W.H. Blok en H.M. Frijters.

Totaal 202 bladzijden; de beide CSE onderwerpen van 1999 staan in het boek. Het onderwerp 'Een nieuwe eeuw, een nieuwe samenleving?' heeft 77 bladzijden. Daarnaast is zo'n vijftig bladzijden met oefenstof uit relevante vorige examens toegevoegd. Uitvoering in zwart/wit, prijs f22,95.

Docentenbijlage gratis. Hierin staan de uitwerkingen van de oefenvragen, van de vragen rond de structuurbegrippen en van de examenvragen van 1998 C- en D-niveau.

• Uiterlijk

De eerste indruk is van een sober katern, op dun papier met niet al teveel zwartwit illustraties. Veel tekst, weinig wit, hele volle pagina's. De illustraties zijn klein en lijken vaak meer ter versiering toegevoegd dan dat ze de tekst verduidelijken. Er wordt niet op ingegaan bij de vragen.

• Inhoud

Het katern begint met een korte uitleg over het examen en het gebruik van de examenbundel. Het onderwerp wordt vervolgens ingeleid met een instap-

verhaal over de troonrede. Daarna wordt elk thema direct begonnen zonder een echte inleiding. Ook de bijgevoegde docentenhandleiding geeft geen verantwoording en biedt alleen maar de uitwerkingen van de vragen en de oude examenstof. De tekst is tamelijk beknopt, vaak lijkt het wel telegramstijl, wat de duidelijkheid voor leerlingen niet ten goede komt. De stofomschrijving wordt nogal letterlijk gevolgd, het katern biedt niets meer dan dat.

• Vragen en opdrachten

Elk hoofdstuk wordt afgesloten door een groot aantal vragen die de bedoeling hebben om de gelezen tekst te verduidelijken. Aan het einde van het thema staan acht pagina's waarin geoefend wordt met de structuurbegrippen; hier zijn de illustraties wel functioneel.

• Tenslotte

Aan de ene kant is het jammer dat dit katern zo sober en beknopt is. Juist de bladzijden waarin geoefend wordt met de structuurbegrippen zijn van een zodanige kwaliteit dat, als meer materiaal op deze wijze werd aangeboden, het katern veel doeltreffender zou zijn. Aan de andere kant is de overzichtelijkheid van een apart deel om te oefenen met de structuurbegrippen misschien wel zo aantrekkelijk voor mavo-leerlingen. De sterke kanten van dit examenkatern zijn dan ook dit deel 'werken met structuurbegrippen' én het oefenmateriaal uit oude examens.

Als zwakke punten moeten genoemd worden het niet functionele gebruik van de illustraties en de volle bladzijden tekst, die het voor mavoleerlingen niet eenvoudig zullen maken om zich door dit katern heen te worstelen. Het is zeker geen katern waar de leerlingen zelfstandig mee aan de slag kunnen, maar onderdelen ervan geven de docent wel prachtig oefenmateriaal. J.T.

Wolters Noordhoff

Geschiedenis Werkplaats Examenkatern mavo

Auteurs: drs. A.C.M. Peek en drs. I.D. Verkuil

Leerlingenboek uitgevoerd in vaal groen, 76 blz., prijs f20,75.

Docentenhandleiding mavo/havo/vwo, 98 blz., prijs f23,75.

Deze bevat de twee stofomschrijvingen en de antwoorden bij de opdrachten, de hulpvragen en de samenvattingsopdrachten. Tevens zijn in het kader van examen-training nieuwe vragen met bijbehorende antwoorden per hoofdstuk toegevoegd, die naar keuze van de docent ingezet kunnen worden.

• Uiterlijk

Op het eerste gezicht ziet het blauwgedrukte katern er aardig uit, met foto's op elke bladzijde en duidelijke kopjes. Bij lezing is echter het grote aantal drukfouten zeer storend. Ook is de typografische vormgeving met name van de opdrachten niet helder. Aan het begin van elk hoofdstuk wordt de leerling aangemoedigd het geheel door te bladeren en de aandacht zal dan snel gaan naar de illustraties en de onderschriften. Misschien is het daarom dat het taalgebruik bij die onderschriften wel heel populair is. 'Ze werkt als wasmeid, keukenhulp of zoiets', 'Iedereen droeg een hoofddeksel, iedereen'.

'Vetgedrukte begrippen staan apart genoemd in de officiële stofomschrijving', staat in de inleiding van dit katern. Jammer dat ze niet allemaal terugkomen in de begrippenlijst achterin het boekje.

Er zijn veel illustraties opgenomen, allemaal in blauw-wit afgedrukt. Op elke bladzijde staan er wel twee of drie. Het zijn vooral foto's van mensen en gebouwen en behoorlijk wat spotprenten. Ze dienen om de tekst te verduidelijken en op te fleuren. De onderschriften geven niet steeds alle informatie, vaak ontbreekt bijvoorbeeld wanneer de foto genomen is.

Een register ontbreekt, maar door het grote aantal paragrafen (35 in totaal) en de heldere titels ervan, is een en ander toch vrij vlot terug te vinden.

mavo geschiedenis

EXAMENBUNDEL

voor 1999

historisch overzicht
examenvragen
oefenvragen
structuurbegrippen
samenvattingen
begrippenlijst

C. Serieese
W.H. Blok
H.M. Frijters

UITGEVER: ONDERWIJSPERS

— een nieuwe eeuw, nieuwe verbodsgaten?
Nederlands 1840 - 1919
op het grensvlak van twee eeuwen

— Europa en de Buitwereld, 1150 - 1350

• Inhoud

In de speciaal aan leerlingen gerichte inleiding wordt de hoofdvraag geïntroduceerd en uitgelegd wat wel en niet gevraagd kan worden. De structuurbegrippen en vaardigheden worden toegelicht, 'eenvoudig geformuleerd' aldus de auteurs. Er wordt een zevende structuurbegrip (vaardigheid?) toegevoegd, namelijk 'politiek'. Het wordt niet duidelijk wat hiermee bedoeld wordt. Erger is dat bij elk structuurbegrip maar gedeeltelijk vermeld wordt wat er precies van de leerlingen verwacht wordt. *"Van oorzaken en gevolgen kun je aan-geven of de gevolgen gewild of onbe-doeld zijn."* Echter óók of er meer oorzaken zijn; de leerling moet bovendien het belang van verschillende oorzaken kunnen afwegen, moet directe en latere gevolgen kunnen onderscheiden...

Er wordt door deze inleiding een volledigheid gesuggereerd, die helaas ontbreekt. Docenten moet hier goed op letten en dit aanvullen.

Opvallend is verder de verdeling van de tekst over de onderwerpen: algemeen 1900 – vrouwen – arbeiders – confessionelen.

Veel aandacht wordt besteed aan Nederland rond 1900: acht bladzijden tekst en negen bladzijden opdrachten (van het totaal van negenentwintig tekstpagina's en eenendertig bladzijden met opdrachten). In de stofomschrijving wordt slechts anderhalve kolom (van totaal tien) hieraan besteed. De vrouwen komen er slechter af met zes pagina's tekst en vijf opdrachten (stofomschrijving drieënhalve kolom). De nadruk op het eerste hoofdstuk is niet evenredig met de aandacht voor

Nederland rond 1900 in de stofomschrijving – en (vermoedelijk) op het examen.

De casussen worden niet apart besproken. De arbeidswet, Domela Nieuwenhuis en de zedelijkheidswetgeving komen wel aanbod, maar zonder speciale aandacht of extra vragen.

Positief is dat de auteurs zich expliciet tot de leerling richten en uitgebreid ingaan op het hoe en waarom van deze stofomschrijving. *"We zitten midden in de overgang van de 20e naar de 21e eeuw. De stofomschrijvers hebben daar natuurlijk aan gedacht..."* Ook waarom er een hoofdvraag is, wordt uitgelegd: *"Je kunt natuurlijk niet zomaar het jaar 1900 gaan bestuderen. Je moet een beetje houvast hebben."*

Duidelijk is ook geprobeerd de leerlingen warm te krijgen voor dit onderwerp. Dit gebeurt met een wellicht wat minder aansprekend gedicht van Henriëtte Roland Holst, maar ook met goede kijkvragen bij een mooie schoolplaat over Nederland in 1900.

• Vragen en opdrachten

De hoofdstukken beginnen met verkenningopdrachten, waarin de leerling kennis maakt met het onderwerp en de voorkennis geactiveerd wordt. Er zitten leuke vragen bij die prima kunnen dienen als instap.

Elk hoofdstuk wordt afgesloten met een samenvattingsopdracht en met een serie opdrachten met bronnen.

De vormgeving is helaas niet duidelijk. Naar het lijkt vrij willekeurig zijn ofwel bronnen, ofwel vragen, ofwel allebei in een donker kader geplaatst. De nummering van de bronnen klopt niet overal en wordt wel heel consequent doorgevoerd door ook over bron I te spreken als er maar één bron gebruikt wordt. Door de driekoloms-druk bij de opdrachten lijken sommige citaten als bronnen wel heel lang en als dan ook nog de oude spelling is overgenomen, zullen sommige leerlingen zich er met moeite doorheen worstelen.

Een sterk punt zijn de reproductievragen die direct na een paragraaf gesteld worden en die het begrip van de tekst toetsen. Het is heel overzichtelijk dat deze gelijk na de betreffende stof komen. Met de antwoorden op al deze vragen en na het maken van de vier grote samenvattingsopdrachten

heeft de leerling een samenvatting van dit katern.

Bij de opdrachten wordt steeds met bronnen gewerkt. Maar hier en daar is de 'bron' meer een illustratie dan noodzakelijk werk materiaal. Bijvoorbeeld: *'Op de foto zie je een winkel. Welke uitspraak over middenstanders is juist?...'* De foto (bron I) is overbodig.

Naast de inleidende en de reproductie- en samenvattingsvragen per hoofdstuk zijn er nog zesendertig vragen met bronnen. Eén opdracht bevat tabellen, twee een schrijfopdracht. Er zijn tamelijk veel vragen met beweringen die al dan niet juist zijn, maar omdat er in het geheel veel vragen zijn, is dat niet zo'n bezwaar. Gelukkig zijn de vragen niet al te lang, met meestal niet meer dan vier subvragen.

Vooraf wordt aangegeven welke structuurbegrippen bij welke vragen speciaal worden geoefend.

In elk hoofdstuk staat één structuurbegrip centraal, met twee daar apart aan gewijde vragen. Nu zijn er vier hoofdstukken en vijf structuurbegrippen (al kondigen de auteurs er in de inleiding zes aan): het is het begrip *interpretatie* geworden dat helaas geen expliciete aandacht krijgt.

Natuurlijk zijn alle structuurbegrippen her en der te vinden en worden ze geoefend, maar als je het er dan precies bij zet, dan moet het wel compleet zijn, vind ik. Docenten zullen dit zelf in de gaten moeten houden.

• Ten slotte

Het sterke punt van dit katern vind ik de manier waarop de auteurs zich rechtstreeks richten tot de leerlingen. Dit gebeurt zowel in de inleiding als aan het begin van elk hoofdstuk. Verder is bijna overal wat op af te dingen: Inhoudelijk is het prima in orde, zij het dat het zwaartepunt in het algemene gedeelte ligt. Er zijn veel mooie illustraties, maar ze zijn niet zo gevarieerd.

Een echt zwak punt is dat de verzorging van het geheel nogal te wensen over laat. Er staan te veel druk- en schrijffouten in. Tevens is de vormgeving van met name het opdrachtengedeelte voor verbetering vatbaar. Een tweede zwak punt ligt in de diversiteit van de opdrachten: het zijn er wel veel, maar ze zijn niet zo verschillend.

M.M.

Thieme

Sfinx – Een nieuwe eeuw, nieuwe verhoudingen? Nederland 1880-1919.

Examenkatern Geschiedenis en Staatsinrichting, vbo/mavo niveau c/d.

Door Lex de Jong, in samenwerking met Janneke Riksen. Leerlingenboek 76 bladzijden. Tekst en de meeste illustraties blauw, kopjes en verdere aankleding van de bladzijden geel, prijs f20,90.

Het bijbehorende servicepakket van 47 bladzijden kost f16,90. Het geeft behalve de stofomschrijving en de antwoorden op de vragen in schematische vorm een overzicht van de structuurbegrippen en vaardigheden, zoals die bij de verschillen de vragen aan de orde komen.

• Uiterlijk

Het boekje maakt een zeer verzorgde, rustige indruk. Door het gebruik van slechts een beperkt aantal kleuren oogt het enigszins saai. De vele illustraties zouden in kleur of in een contrastrijker zwart-wit beter tot hun recht komen. Dit geldt zeker voor de afgebeelde schilderijen en tekeningen. De kijker mist nu een wezenlijk element van deze kunstwerken.

De tekst is in twee kolommen afgedrukt. Het overvloedige bronnenmateriaal is in de lopende tekst opgenomen. De geschreven bronnen worden van de 'leertekst' onderscheiden door het gebruik van gele kopjes en doordat ze cursief gedrukt zijn. Ook de afbeeldingen zijn van gele kopjes voorzien. Ze worden alle als bron gebruikt. De toelichting bij de bronnen is erg summier. Er wordt volstaan met een nummer en een titel. Voor de leerling belangrijke informatie over wat er in de bron te lezen of te zien is, wordt pas gegeven in de bij die bron horende vragen en opdrachten. Deze vragen en opdrachten zijn hoofdzakelijk aan het einde van de verschillende paragrafen te vinden.

• Inhoud

Het katern heeft een erg duidelijke opbouw. Na de inhoudsopgave volgt een inleidend stukje met als titel 'Aan de leerling'. Hierin wordt onder andere kort uit de doeken gedaan hoe het boek in elkaar zit. Daarna volgen zes hoofdstukken over de eigenlijke leerstof. Het eerste geeft een inleiding over

de centrale vraag die bij dit examenonderwerp aan de orde is. Bovendien worden hier de opbouw van het boek en de verschillende hoofdstukken uitvoerig besproken.

Hoofdstuk 2 geeft een overzicht van de belangrijkste economische, maatschappelijke, politieke en culturele veranderingen in Nederland tussen 1880 en 1919. Daarna wordt in de hoofdstukken 3 tot en met 5 uitgebreid aandacht besteed aan achtereenvolgens de veranderingen met betrekking tot de positie van vrouwen, arbeiders en confessionelen in deze periode.

In een kort laatste hoofdstuk tenslotte worden enkele visies op de rond 1900 plaatsvindende veranderingen besproken. De stofomschrijving wordt daarbij op de voet gevolgd.

De verschillende hoofdstukken kennen een uniforme opbouw. Aan het begin van elk hoofdstuk (en ook van elke paragraaf) wordt aan de hand van verkenningsoopdrachten bij één of meer bronnen in het kort uitgelegd welk thema aan de orde is. In die uitleg zijn vaak zaken te vinden, die letterlijk in de stofomschrijving staan. Om dit aan te geven zijn deze passages schuin gedrukt. Er is bovendien een vraagteken bijgeplaatst in de kantlijn. De leerling kan zo zien dat het hier om een belangrijk onderdeel van de examenstof gaat. Na de verkenningsoopdrachten volgt steeds de leerstof, met erin of ernaast steeds enkele relevante bronnen. Aan het eind van elke paragraaf zijn opdrachten bij de bijbehorende bronnen te vinden. Deze opdrachten sluiten steeds goed aan bij de stof die aan de orde is. Aan het eind van ieder hoofdstuk staat een samenvattingsoopdracht. Het gaat daarbij in feite om een reeks vragen die de leerlingen dwingt de stof van het hoofdstuk nog eens systematisch door te nemen en samen te vatten. Handig is dat de belangrijkste begrippen en namen uit de leertekst steeds schuin zijn gedrukt. Ze worden achterin het katern in een woorden- en namenlijst nog eens uitgelegd. Op die plaats is ook een overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen in chronologische volgorde te vinden.

Het taalgebruik is aan de moeilijke kant. Zeker in de bronnen komen woorden en uitdrukkingen voor die toelichting door de docent nodig zullen hebben. Het inzicht in de opbouw van de hoofdstukken wordt enigszins

verminderd door het feit dat de (genummerde) titels van de paragrafen en de (niet-genummerde) titels van de sub-paragrafen nagenoeg even groot en in dezelfde kleur afgedrukt zijn. De indeling van de hoofdstukken wordt hierdoor minder doorzichtig. Dat de geschreven bronnen in dezelfde kleur als de hoofdttekst en midden in de doorlopende tekst zijn afgedrukt, kan er bovendien toe leiden dat leerlingen onvoldoende zien dat het hier om bronnen gaat en niet om te leren tekst.

De leerstof wordt in voor de leerling overzichtelijke stukjes gepresenteerd. Steun van de leraar zal bij het leren zien van de samenhang tussen de verschillende paragrafen en sub-paragrafen onmisbaar zijn.

• Vragen en opdrachten

Dit examenkatern bevat een groot aantal vragen en opdrachten en van velerlei niveau. De antwoorden bevatten belangrijke informatie en dragen bij tot een beter begrip van het onderwerp. De schrijvers stellen in de inleiding bij het bij dit katern horende servicepakket dat de leerlingen de thema's aan de hand van de vragen en opdrachten volledig zelfstandig kunnen doorwerken. Ook de correctie zou de leerling met behulp van de in het servicepakket opgenomen antwoordmodellen zelfstandig kunnen uitvoeren. Een klassikale bespreking van het een en ander blijft echter zeker noodzakelijk. Gezien de grote hoeveelheid te maken vragen en opdrachten, bestaat het risico dat de leerlingen vraag na vraag afwerken zonder er echt bij na te denken. Ook is de kans groot dat de leerlingen door de bomen (de ongeveer zevenentwintig dichtbedrukte A4-bladzijden vol met antwoorden) het

bos niet meer zien. De schrijvers beseffen dit ook. Uit ervaring blijkt, zo stellen zij, dat een klassikale bespreking van de verkenningsopdrachten en samenvattingsopdrachten erg nuttig is om de structuur van een hoofdstuk en het te behandelen thema voor de leerlingen te verduidelijken.

Een ander probleem bij zelfstandige verwerking van de stof door de kandidaten is dat de antwoorden zijn geschreven voor de docent. Ze zullen in veel gevallen moeten worden toegelicht. Het is bovendien jammer dat in het antwoordmodel bij inlevingsvragen van het type 'Stel je voor je bent een ...' in de meeste gevallen wordt volstaan met het antwoord 'Eigen invulling'. Het was beter geweest als hier was aangegeven welke argumenten in zo'n betoog zouden kunnen worden gebruikt.

• Tenslotte

Dit katern bevat veel afwisselend bronnenmateriaal. Bovendien zijn er heel veel en zeer gevarieerde vragen en opdrachten. De stof uit de stofomschrijving wordt in de leertekst op een verantwoorde wijze gepresenteerd. Jammer is dat door de lay-out de opbouw van het een en ander wat onduidelijk is. Een duidelijke structuur wordt voor een deel pas door de samenvattingsopdrachten gegeven. Dan valt alles op zijn plaats. De docent zal zijn leerlingen zeker moeten helpen om het overzicht over de uitgebreide stof van dit thema te bewaren.

J.B.

Nijgh/Versluys

Examenkatern mavo

Een nieuwe eeuw, nieuwe verhoudingen? Nederland 1880-1919

Auteurs: Frans Steegh, Ber Vergunst en Joop Walhain

Met blauw-groen als steunkleur en hier en daar een afbeelding in full color, 59 blz., prijs f26,50.

De docentenhandleiding – 53 blz., f59,50 – bevat de antwoorden op de vragen en een proefexamen.

Dat de docentenhandleiding ook op het internet staat, maakt het voor lule leerlingen misschien wel wat makkelijk om de vragen goed te beantwoorden.

• Uiterlijk

Het katern is aantrekkelijk uitgegeven, de tekst in tweekleurendruk en met een groot aantal illustraties in full color. Op elke bladzijde staan meerdere illustraties, drie, vier, een enkele keer vijf. Op een aantal bladzijdes staan meer illustraties dan teksten. Het zijn foto's, affiches, spotprenten en ook tabellen. Bijzonder is de 'portrettengalerij' achterin het katern, waarmee leerlingen het herkennen van 'hoofdpersonen' kunnen oefenen.

De onderschriften bij de illustraties zijn duidelijk, ondersteunen meestal de tekst en geven soms wat extra informatie. Hier en daar wordt bij de illustratie nog een vraag gesteld. Dit is iets waar de docent zich even op moet voorbereiden: de antwoorden staan niet vermeld en misschien willen de leerlingen wel weten welke symbolen we zien op het schilderij van Jan Toorop of wat Van Gogh bedoelde met zijn aquarel 'De staatsloterij'.

Op een inleidend eerste hoofdstuk volgen drie inhoudelijke hoofdstukken, elk gevolgd door vragen en werkmateriaal. Door de verschillende lettertypes is er een duidelijk onderscheid tussen de eigenlijke tekst, de onderschriften bij illustraties en de achtergrondteksten bij personen of situaties. Ook bij de overigens niet genummerde vragen is de vormgeving goed gekozen.

Zeër duidelijk is de omvangrijke begrip-lijst annex register. Aangegeven wordt of het begrip al dan niet vet gedrukt in de stofomschrijving voorkomt en waar het in het katern genoemd wordt. Een chronologisch overzicht en een lijst van personen completeren het boekje.

• Inhoud

Een verantwoording van het onderwerp of een weergave van de hoofdvraag van de stofomschrijving vind je noch in het leerlingenmateriaal, noch in het docentenboekje. De 'instap' of introductie beperkt zich tot één zin, namelijk tot de opmerking dat er rond 1900 geen sprake was van een milleniumprobleem. De leerling mag zich dan nog even voorstellen hoe het was om rond 1880 jong te zijn, maar de eigenlijke les is al begonnen.

De vier hoofdstukken volgen strak de opzet van de stofomschrijving. Het korte eerste hoofdstuk 'Nederland bij de vorige eeuwwisseling' is tegelijk inleiding en poneert – zij het niet expliciet – de hoofdvraag van de stofomschrijving.

De drie volgende hoofdstukken – emancipatie van vrouwen, van arbeiders en van confessionele groepen – hebben elk dezelfde vier paragrafen: *positie rond 1800 – organisaties komen tot stand – verandering – continuïteit*. Hiermee wordt de opzet en het verband tussen een en ander heel duidelijk. Ook in de subkopjes en opsommingen daarbinnen wordt de stofomschrijving meestal op de voet gevolgd, maar dan uitgebreid. Ik vond dat de overzichtelijkheid ten goede komen. Bij deze hoofdstukken hoort werkmateriaal met opdrachten.

Apart staan acht zogenaamde illustratieve teksten waarin personen en situaties nader beschreven worden: Aletta Jacobs en Wilhelmina Drucker, Troelstra en Domela Nieuwenhuis, de verzuiling en de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid. Deze geïllustreerde teksten geven veel interessante details.

Voor de illustratieve teksten zijn vlot geschreven. De basistekst is goed leesbaar, maar hier en daar wat opsommend. Het strakke schema waarin een en ander past is duidelijk, maar voor leerlingen misschien wat saai. De titels van paragrafen en de subkopjes zijn inhoudelijk en maken de hoofdzakelijk duidelijk. In sommige gedeeltes vormen titels en subtitels samen de tekst van de stofomschrijving; eronder staat de uitleg.

• Vragen en opdrachten

Na elk van de drie inhoudelijke hoofdstukken volgen er vragen over 'toen en nu'. In de docentenhandleiding staat (bij de antwoorden) duidelijk dat dit

buiten de examineerbare stof valt, in het leerlingenboek niet.

Na de respectievelijk acht, zeven en vijf grote vragen met werk materiaal volgt de 'casus' uit de stofomschrijving met extra tekst en een aantal vragen.

Aan het einde van het boekje staan alle samenvattende en reproductievragen.

Door de scheiding van deze vragen kunnen docenten makkelijker tot een keuze komen; met de reproductievragen kunnen leerlingen ook zelf oefenen en herhalen. Ze moeten die aparte bladzijde dan natuurlijk niet pas ontdekken als het boekje bijna uit is. Deze vragen staan overigens in de vorm van invuloefeningen in de docentenhandleiding.

Het werk materiaal bestaat uit foto's en prenten, teksten van toespraken of brieven, grafieken en tabellen van bijvoorbeeld de zetelverdeling in de Tweede Kamer of het aantal leerlingen in het bijzonder en openbaar onderwijs. De opdrachten zijn overzichtelijk en afwisselend.

Bij elke vraag staat duidelijk vermeld om welke vaardigheid het gaat; hierbij wordt steeds verwezen naar een lijst van structuurbegrippen en vaardigheden achterin het katern. Zo wordt duidelijk wat van de leerlingen verwacht wordt.

Bijzonder is dat er aparte aandacht wordt besteed aan het maken van schrijfopdrachten. Leerlingen kunnen oefenen met het schrijven van een verzoekschrift en van een antwoordbrief. Er wordt van elk een voorbeeldopdracht gegeven – met commentaar waarom het zo goed is – en drie oefenopdrachten. In de docentenhandleiding staan nog meer mogelijke opdrachten.

Een proefexamen met twintig vragen en zeven bronnen is aan de docentenhandleiding toegevoegd. Net als bij het echte examen staat er bij elke vraag hoeveel punten er te scoren zijn.

• Ten slotte

De sterke punten van dit boekje vind ik de heldere indeling van de tekst, de goede en gevarieerde vragen en de vele extra's: de portrettengalerij, de oefening in schrijfopdrachten, het proefexamen. Het ontbreken van een verantwoording of een inleiding gericht aan leerlingen of docenten is het zwakste punt. Het lijkt me een aantrekkelijk katern om mee te werken en een goede voorbereiding op het examen. M.M.

Meulenhoff Educatief

**De nieuwe studiegids vbo/mavo
Een nieuwe eeuw, nieuwe
verhoudingen?**

**auteur: André van Voorst
Gedrukt in een blauwtint met
geel, 80 blz., prijs f21,80.**

**De docentenhandleiding van 35
blz. bevat suggesties met betrek-
king tot monumenten en musea
die speciaal deze periode belich-
ten, titels van ander les materiaal,
de antwoorden op de vragen, een
tussentoets en een eindtoets
compleet met bronnen en een
correctiemodel. De handleiding
kost f27,-.**

• Uiterlijk

Het katern oogt fraai en rustig wat de indeling van de bladzijden betreft. De illustraties zijn duidelijk en mooi groot; ze zijn afgedrukt in een blauwtint. Er wordt een gele steunkleur gebruikt bij citaten, bronnen en deelvragen, en om sommige bladzijden nog wat te verfraaien. De pagina's zijn door dat kleurgebruik verdeeld in duidelijke blokjes en ze zijn zeker niet overvol.

Alle illustraties behoren tot het bronnenmateriaal en worden zo ook genummerd. Een flink aantal wordt gebruikt bij de opdrachten, maar vaak alleen als begeleiding bij een wat algemenere vraag. Opvallend is dat steeds wordt gevraagd om de bron te bestuderen, wat bij de meeste illustraties wel wat overdreven overkomt; gewoon vragen om nog eens naar de betreffende illustratie te kijken, lijkt wel voldoende. Ondanks het feit dat de illustraties zo wel bij de opdrachten betrokken worden, kunnen ze toch vaak als niet meer dan een sfeertekening bij de tekst worden beschouwd.

• Inhoud

Het katern begint met een korte inleiding bij het examenonderwerp en de studiegids, waarin ook de structuurbegrippen worden uitgelegd. Elk hoofdstuk ingeleid met een verhaal, waarbij gebruik wordt gemaakt van originele bronfragmenten; zelfs de introductie van het katern begint op deze wijze.

De tekst van dit katern lijkt mij niet direct op mavo/vbo leerlingen gericht; hij is vaak erg abstract en bevat veel moeilijke woorden en omschrijvingen.

Hulp van de docent lijkt bij de bestudering van de teksten onontbeerlijk.

De indeling is helder en duidelijk: korte alinea's met veel wit, onderbroken door tekstbronnen in een geel kader, of door illustraties. De stofomschrijving wordt letterlijk gevolgd: een beschrijving van het in de stofomschrijving genoemde thema, gevolgd door een paragraaf over continuïteit en een over verandering en daarna de casus.

Erg leuk is het idee om elke thema af te sluiten met een paragraaf over de situatie honderd jaar later. Zo wordt de vergelijking met het heden wel gemaakt, maar zonder dat het de stof voor het CSE in de weg staat.

• Vragen en opdrachten

De opbouw van de vragen en opdrachten is zodanig dat met behulp van het bronmateriaal steeds deelparagrafen worden bevraagd, ingedeeld naar structuurbegrip en vaardigheid. Aan het einde van de opdrachten moeten de leerlingen onder het kopje 'slotsom' een samenvatting maken aan de hand van een aantal begrippen uit de tekst. Tenslotte wordt aangegeven wat je moet kennen en kunnen. Ondanks deze uitputtende behandeling ben ik bang dat er teveel versnipperd wordt om de leerlingen de kans te geven de aangeboden tekst echt te begrijpen.

Al met al kun je zeggen dat de bundel op twee gedachten hinkt: de opbouw van de paragrafen en van de opdrachten doet vermoeden dat geprobeerd is om een katern te leveren waarmee de leerling zelfstandig uit de voeten kan, de moeilijkheidsgraad van de tekst en de verscheidenheid in opdrachten zorgen er echter voor dat hulp van de docent niet achterwege kan blijven.

• Tenslotte

Het aardige van dit katern is de grote aandacht voor de structuurbegrippen en vaardigheden. Daarnaast zijn andere sterke punten de inleidende verhalen per thema en het extra aanbieden van een tussentoets en een eindtoets. Zwak in dit katern is het taalgebruik, dat niet aansluit bij de doelgroep en het toch wel slordig omgaan met de illustraties, waarbij meer gepretendeerd wordt dan terecht is.

J.T.

Onderwijspers

VWO Geschiedenis Examenbundel voor 1999

HAVO Geschiedenis Examenbundel voor 1999

Auteurs van beide katernen:
R.C. Seriese, W.H. Blok en
H.M. Frijters.

De examenboeken bevatten de beide onderwerpen van 1999. Havo-katern 290 blz., vwo-katern 294 blz., de prijs van beide katernen is f22,95.

Er is geen docentenhandleiding. De uitwerkingen van de opdrachten staan in de leerlingenkaternen.

De vwo-bundel bevat de vwo-examenopgaven van verleden jaar en in de havo-bundel zijn de opgaven voor havo opgenomen. Dat is het enige wezenlijke waarmee beide bundels zich van elkaar onderscheiden. Daarom zal alles wat hier verder wordt opgemerkt over de behandeling van het examenonderwerp 'Een nieuwe eeuw, nieuwe verhoudingen', gelden voor beide delen.

• Uiterlijk

De eerste indruk van deze examenkaternen is goed; hiermee kan je bij examenkandidaten voor de dag komen. Geen boekje dat er uit ziet als de eerste de beste reclame-folder in kleurendruk; sober en degelijk. Als het examen een serieuze zaak is, dan wordt dat zonder meer door de vormgeving van deze katernen onderstreept. Bovendien bevatten deze bundels niet alleen de stof van het nieuwe examenonderwerp, maar ook die van 'Europa en de buitenwereld'. Daarnaast zijn ook de opgaven uit het examen van 1998 over 'Europa en de buitenwereld' opgenomen, compleet met uitwerkingen.

Verder wordt in de inleiding uitgelegd wat de kandidaten bij het examen mogen verwachten (tijdsduur, soort vragen, stelopdracht, normering, enz.). Een en ander bevestigt het beeld dat het hier gaat om dé voorbereiding op het CSE.

De tekst is gedrukt op een soort krantenpapier. Het boekje is kleiner dan de andere katernen, er is geen sprake van meerdere kolommen en de bladzijden maken een volle indruk.

De illustraties in zwart-wit zijn niet in een apart kader opgenomen maar staan gewoon tussen de tekst. De kwaliteit van de afbeeldingen is heel wisselend; de teksten en tabellen zijn over het algemeen duidelijk, maar van de afgedrukte foto's en tekeningen is zonder onderschrift vaak niet vast te stellen wat het onderwerp is. Dan wordt sober ineens armoedig. Veel verduidelijken doen zulke illustraties niet.

In de tekst zijn bronnen opgenomen. Voor de leerlingen moet duidelijk zijn dat het om bronteksten gaat, omdat ze gecursiveerd zijn en van een bronvermelding voorzien.

Na de tekst van het historisch overzicht volgen het chronologisch overzicht, de begrippenlijst, oefenvragen (echte tekstvragen) en oefeningen met de structuurbegrippen. Van de laatste twee zijn ook de uitwerkingen opgenomen.

• Inhoud

De bundels beginnen met een inleiding waarin de schrijvers, met behulp van een fragment uit de troonrede van 1901, een verantwoording proberen te geven voor de themakeuze. Dat ze daar niet zo goed in slagen is hen niet aan te wijven. Motiveer maar eens dat je bij het weergeven van 'de algemene volkstoestand' je moet beperken tot de positie van het gezin, de emancipatie van vrouwen, arbeiders en confesionele en de rol van de overheid in de samenleving.

*Boeven en vrouwen zoo zegt de wet,
Zal 't recht tot stemmen worden belet.
Het groote onderscheid tusschen die twee,
deel ik Hieronder U duidelijk mee:*

*Hij, de misdadiger mag vrij,
Zodraa zijn straftijd is voorbij.
Gaan stemmen - niemand, die 't verbiedt.
Zij, die nooit kwaad deed, mag dit niet!*

De tekst die op de inleiding volgt, is verdeeld in zes grotere hoofdstukken (een geeft het historisch kader van dit examenonderwerp, de vijf anderen behandelen de vijf terreinen van dit onderwerp), een conclusie (was 1880-1919 een breukvlak?) en een epiloog (Nederland rond 2000). Ook de casussen in de stofomschrijving, die bij de vijf terreinen van het examenonderwerp horen, zijn opgenomen. De verschillende hoofdstukken zijn onderverdeeld in genummerde paragrafen, alle voorzien van kopjes die als vragen zijn geformuleerd en regelrecht uit de stofomschrijving komen. Daardoor heeft die stofomschrijving de opbouw van de tekst bepaald.

Toch is de tekst van de katernen meer dan zo maar die stofomschrijving; de leerstof wordt op degelijke en duidelijke wijze naverteld, waarbij de nodige aanvullingen worden gegeven. Verrassende invalshoeken ontbreken, maar daar staat tegenover dat in de tekst, waar mogelijk, bronteksten zijn opgenomen en standpunten van contemporaine en hedendaagse auteurs over de deelvragen zijn opgenomen.

De stof wordt gepresenteerd als een doorlopend verhaal, niet onderbroken door de opgaven. Instappen bij het begin van een hoofdstuk ontbreken. Vooral voor de havo-leerlingen zal de grote hoeveelheid informatie (leerstof met aanvullingen), op tamelijk eentonige wijze aangeboden, het moeilijk maken het katern zelfstandig door te werken. Deze leerlingen zullen de hulp van de docent nodig hebben om de grote lijn in het verhaal te onderkennen. Vwo-leerlingen zullen wat minder moeite hebben met de uitgebreide tekst.

De auteurs hebben bij het schrijven van die tekst nauwelijks steken laten vallen. Een enkele viel op: de Mammon kun je natuurlijk niet eenvoudig met duivel omschrijven. En het heilig avondmaal is niet zomaar een herdenking van het 'afschied' dat Jezus van Nazareth met een maaltijd (...) nam van zijn vrienden'.

• Vragen en opdrachten

Na de leerstof en de begrippen volgen zevenenzeventig vragen over de leerstof. Het gaat hier vooral om kennisvragen in de trant van: wat, waarom en hoe. De uitwerkingen zijn direct achter de vragen opgenomen. De vragen kunnen na ieder hoofdstuk

gemaakt worden en door de leerlingen gebruikt worden om te kijken of ze de stof beheersen.

Bij de oefeningen met structuurbegrippen moet vaak gewerkt worden met bronteksten. Voor de havo-leerling zal dat heel wat moeilijkheden opleveren. Want zullen zij begrijpen dat Kuyper met *'voor de Mammon ligt (onze samenleving) in het stof gebogen; en door de rusteloze prikkel van het brutaalste egoïsme, waggelen, gelijk de Psalmist klagen zou, de fundamente der aarde'*, de werking van het liberalisme beschrijft? Of dat Nolens zich door *Rerum Novarum* heeft laten inspireren als hij schrijft dat *'de belangen van allen, van industrielen tot landbouwers, van neringdoenden en ambachtslieden, in 's lands vergaderzaal'* het best gediend worden? De uitwerkingen van dit soort oefeningen hebben zeker toelichting nodig. Overigens zitten er tussen de oefeningen met structuurbegrippen ook gewone kennisvragen. Over het algemeen zijn de vragen bij de bronnen moeilijk en zijn er niet al te veel van. Dat maakt het zelfstandig werken met deze katernen voor zowel de havo- als de vwo-leerling er niet gemakkelijker op.

Bij de casussen moeten de leerlingen stelopdrachten maken. Het zijn aardige, pittige opdrachten, die echter wel te maken zijn. Van deze stelopdrachten is geen uitwerking gemaakt. Dat is jammer, want zo is de leerling niet in staat zijn of haar eigen werk te beoordelen. Terwijl in de stofomschrijving bij de casussen staat dat van de kandidaten wordt verwacht dat ze het einde van de twintigste eeuw kunnen vergelijken met de periode 1880-1919, komt die vergelijking in deze stelopdrachten niet naar voren. Maar dat wordt dan ook niet gevraagd op het CSE!

• Ten slotte

Twee sterke punten van deze katernen: alle eindexamenstof in één bundel voor een schappelijke prijs, en met een goed geschreven, degelijke tekst. Twee zwakke punten: de tekst bevat voor zelfstandige studie te veel informatie en is ook niet zo geschikt om zelfstandig opgaven mee te maken. Kortom, twee katernen die goed zullen voldoen in een klas waar de docent voor honderd procent traditioneel les geeft. H.P.

Wolters Noordhoff

Geschiedeniswerkplaats

Examenkatern HAVO/VWO

door drs. A.C.M. Peek en drs. I.D. Verkuil.

Tekst en illustraties in een groentint, 88 blz., prijs f20,75.

Docentenhandleiding

mavo/havo/vwo, 98 blz., f23,75.

Deze bevat de twee stofomschrijvingen en de antwoorden bij de opdrachten, de hulpvragen en de samenvattingsopdrachten. Tevens zijn in het kader van examentraining nieuwe vragen met bijbehorende antwoorden per hoofdstuk toegevoegd, die naar keuze van de docent ingezet kunnen worden.

• Uiterlijk

Het leerlingenboek heeft precies het formaat van een A-4tje. De tekst is in twee kolommen gezet. In de 'leertekst' zijn de bladzijden erg gevuld met letters: hooguit een zesde deel van de pagina wordt ingenomen door een illustratie. Bij de opdrachten is die verhouding anders: soms bestaan de opdrachten volledig uit vragen bij prenten, soms alleen bij teksten (die zelfs over twee pagina's doorlopen: in opdracht 15 en 39 bijvoorbeeld). Er is geprobeerd de leestekst te onderbreken door tussenkopjes met een pakkende titel. En – anders dan voorheen: de tekstvragen staan in de leertekst, de samenvattingsopdrachten aan het einde van ieder hoofdstuk. Een verdere vernieuwing is de aanduiding *extra* bij sommige opdrachten.

Illustraties zijn overvloedig aanwezig, duidelijk afgedrukt en lijken goed op hun plaats. Ieder hoofdstuk heeft een instap (verkenning) met een illustratie, de instap op het hele katern verloopt via een schoolplaat over Nederland in 1900. Hier is het extra jammer dat het boekje niet full-color is. In de tekst erbij wordt *'de grijze wolkenlucht bijna niet onderbroken door wat blauw'*, genoemd. En dat is niet te zien, helaas. De foto's hebben alleen een bronvermelding achterin, bij prenten wordt de maker genoemd. Soms met toelichting: *'Albert Hahn, een van de beroemdste en beste politieke tekenaars van Nederland, tekende deze prent voor het zondagsblad van 30 augustus 1903'* (52). Hiervoor zijn dan al een viertal prenten van

Hahn opgenomen, zonder deze toelichting. Waarom zo'n uitleg niet gegeven wordt bij de eerste keer dat een tekenaar voorkomt is onduidelijk. De bijschriften zijn hier en daar wel erg suggestief, en sluiten niet echt aan bij wat de foto toont: *'Niet zelden was de dienstbode ook het doelwit van erotische avances van de heer des huizes'* (37) bij een foto van een dienstbode die gehaast over straat met een mandje op weg is.

• Inhoud

De stofomschrijving van het onderwerp besteedt ongeveer evenveel aandacht (in hoeveelheid tekst) aan de onderdelen gezin, emancipatie van vrouwen, arbeiders en confessionelen. Aan de onderdelen historisch kader en terugblik wordt samen evenveel aandacht besteed als aan elk van de andere onderdelen. In dit boekje is die verhouding anders. Relatief wordt er meer aandacht besteed aan het historisch kader en aan de emancipatie van arbeiders. Het onderdeel overheidszorg (hier 'De Staat') komt er bekaid af.

In de inleiding voor de leerling wordt de hoofdvraag van het onderwerp goed toegelicht.

Er wordt aangegeven dat er in de stofomschrijving een link naar het heden wordt gelegd, maar dat die niet expliciet gevraagd zal worden op het eind-examen.

In de stofomschrijving is bij ieder onderdeel tenminste één casus opgenomen. Daarover wordt in het boekje niets gezegd. In de opdrachten zijn sporen van de casussen (bijvoorbeeld die over Domela Nieuwenhuis of de Neo-Malthusiaanse Bond) wel impliciet aanwezig, maar niet apart benadrukt.

De inhoud ziet er verzorgd uit. Maar toch zijn fouten niet te vermijden. En kunnen erg hinderlijk zijn. Bijvoorbeeld in de tabel op bladzijde 63: de aantallen leden van CNV en RKV in 1918 kloppen niet. Voor een leerling is de opdracht erbij daardoor niet te maken. De indeling van de stofomschrijving wordt gevolgd, de kopjes wijken echter iets af. De vetgedrukte begrippen zijn dezelfde als die in de stofomschrijving. Aan het eind van het katern zijn die (samen met een chronologie) met uitleg opgenomen. Hiermee hebben de auteurs de keuzes van de stofomschrijvers voor het benadrukken van bepaalde termen gevolgd. En dat levert

Op bladzijde 13 een karikatuur van Couperus uit 1904. Gevraagd wordt naar kenmerken van een dandy.

bijvoorbeeld op dat wel de gereformeerde en hervormde kerk te leren begrippen zijn, maar niet de rooms-katholieke.

De personen uit de stofomschrijving (bijvoorbeeld Aletta Jacobs, Domela Nieuwenhuis, Troelstra, Wilhelmina Drucker, Klaas Kater, Kuiper) worden niet apart achteraan opgenomen. Alleen in illustraties of opdrachten komen zij voor, maar dan gaat het niet alleen over hen. Couperus wordt bijvoorbeeld genoemd en Jet Roland-Holst. Hiermee is een mogelijkheid tot verlevendiging van de stof niet uitputtend benut.

• Vragen en opdrachten

De verkenningsoopdracht en de vragen in de tekst zijn nieuw voor de Werkplaats serie. Een grote verbetering lijkt mij. In de jaren dat ikzelf met deze reeks heb gewerkt heb ik altijd eigen tekstvraagjes gemaakt. Voor veel leerlingen (vooral in havo groepen) waren

de leesteksten anders te lang en ondoorzichtig en was de afstand tot de opdrachten te groot. Een enkele keer ontbreekt een vraag bij een deelparagraaf. Is dat dan een signaal voor de leerling dat deze paragraaf niet zo belangrijk is? Dat lijkt mij niet goed, er is soms ook sprake van dikgedrukte (te kennen) termen in deze paragrafen.

Bij de opdrachten (na ieder hoofdstukje, gekoppeld aan bronmateriaal) wordt de leerling gewezen op de nadruk die de makers hebben willen leggen op bepaalde structuurbegrippen: in hoofdstuk 1 verandering (dat is het historisch kader, dus is verandering voor de hand liggend), bij hoofdstuk 2 inleving en standplaatsgebondenheid (past dat bij het gezin?), bij hoofdstuk 3 bronnen en het interpreteren ervan (hoort dat bij vrouwen?), bij hoofdstuk 4 oorzaak en gevolg (arbeiders), bij hoofdstuk 5 interpretatie (confessionellen) en tenslotte bij hoofdstuk 6 (de

staat) continuïteit en discontinuïteit. Deze poging enige lijn in het formuleren van de opdrachten met structuurbegrippen aan te brengen verdient lof, maar roept ook tal van vragen op. Waarom kiezen de makers voor deze koppelingen? Wat is het verschil tussen de continuïteit en discontinuïteit in het laatste hoofdstuk en de verandering in het eerste? En hoort daarbij ook het verzet tegen verandering?

Over het algemeen lijken de opdrachten bij de bronnen gevarieerd en maakbaar. Jammer genoeg zijn de opdrachten vaak te ruim geformuleerd. Dit is temeer een bezwaar omdat de bron teksten vaak erg lang zijn, en vrij ontoegankelijk. Als er dan een opdracht komt in de trant van 'Toon met behulp van bron I en II aan dat ...' dan stuur je een grote groep leerlingen het bos in. Bij de opdrachten waarin het betoog geoefend wordt is dit een extra probleem. 'Behandel de vraag ... en geef een brede verklaring' geeft een ijverige leerling te weinig houvast om een eind aan zijn of haar betoog te maken. En dat levert frustraties op bij onze leerlingen. En zal als voorbereiding op het eindexamen zeker de vrees voor het betoog niet wegnemen.

De omvang van het boekje is hetzelfde als in het verleden, de hoeveelheid vragen (door de tekstvragen) lijkt groter. Of dit in twintig lessen goed door te werken is? In een hoog tempo wel, met een degelijke bespreking en discussie over antwoorden in de les zal het moeilijk gaan. De tekstvragen dragen er wel toe bij dat nu alle leerlingen in meer gedoseerde stappen echt wat te *doen* hebben: een betere werkplaats dus!

• Tenslotte

De vernieuwde Werkplaats is een goed, helder, aardig vorm gegeven werkboek geworden. De sterke kant van de werkplaats-reeks, het werken met bronnen, is door een meer doordachte didactische opzet (met verkenningsoopdrachten, tekst- en samenvattingsvragen) verbeterd. De auteurs lijken daarmee de kritiek in *Kleio* van vorig jaar (de introductie bij elk hoofdstuk zou beter moeten) serieus opgepakt te hebben. Toch is verbetering nog verder mogelijk: in de formulering van de opdrachten en in de bronvermelding. Volgend jaar misschien?

S.B.

Meulenhoff Educatief

De nieuwe studiegids havo/vwo 1999-2000.

Auteur: Jan van Oudheusden. Leerlingenboek 143 blz., f21,80. Tekst en de meeste illustraties blauw, kopjes en verdere aankleding van de bladzijden geel.

In de docentenhandleiding – 36 blz., f27,- – staan behalve de antwoorden op de opdrachten ook een oefentoets, een literatuurlijst en lessuggesties. Dit laatste stuk bevat suggesties met betrekking tot goed bruikbaar aanvullend lesmateriaal en de aansporing om leerlingen te wijzen op de mogelijkheid om in de eigen omgeving een bezoek te brengen aan industriële monumenten of andere overblijfselen uit de behandelde periode.

• Uiterlijk

Dit katern is goed verzorgd. Het heeft een rustige lay-out. De tekst is in twee kolommen afgedrukt. Door het gebruik van maar twee kleuren maakt het geheel een wat saaie indruk. Deze eerste indruk wordt nog versterkt door de grote hoeveelheid leertekst.

Het gebruikte bronnenmateriaal maakt deel uit van de tekst; het is een onderdeel van de uitleg. Op deze manier komen de verschillende bronnen goed tot hun recht. De leertekst geeft aan in welk historisch kader de bron thuishoort en de bron verduidelijkt de leertekst. De geschreven bronnen zijn herkenbaar aan de gele kaders waarin ze gedrukt zijn.

De blauwig afgedrukte afbeeldingen zijn voorzien van een geel kopje. De illustraties zijn niet alleen bedoeld om het boek te verfraaien; ze hebben allemaal een functie als bron.

De tekst wordt niet onderbroken door vragen en opdrachten. Deze zijn pas aan het einde van de verschillende hoofdstukken te vinden. Op deze manier ontstaan grote lappen leertekst: een hoofdstuk telt gemiddeld vijftien pagina's tekst.

De opdrachten beslaan steeds ongeveer drie bladzijden.

• Inhoud

Het boek kent een zeer overzichtelijke opbouw. Het opent met een relatief kort ongenummerd hoofdstuk waarin de problematiek van het examenonderwerp bij de leerlingen wordt geïntro-

ceerd. Daarna wordt in de hoofdstukken 1 tot en met 7 de stof uit de stofomschrijving besproken. De hoofdstukindeling en de paragraafindeling zijn aan de stofomschrijving ontleend.

Uitleg over de manier waarop het hele boek en de hoofdstukken zijn opgebouwd, ontbreekt. De docent doet er goed aan dit eerst even met zijn leerlingen door te nemen.

Elk hoofdstuk begint met een 'instap'. Aan de hand van een stukje tekst wordt een overzicht gegeven van de zaken die aan de orde zullen komen. Daarna volgen genummerde paragrafen met de eigenlijke leerstof. Elke paragraaf begint met een deelvraag die gebaseerd is op de stofomschrijving. Zo'n vraag krijgt typografisch steeds extra nadruk. De soms erg lange paragrafen zijn meestal in niet-genummerde subparagrafen onderverdeeld. De leerstof van de hoofdstukken 2 tot en met 6 wordt besloten met paragrafen met daarin materiaalverzamelingen rond de in de stofomschrijving genoemde casussen.

Er wordt in de verschillende hoofdstukken steeds heel veel informatie gegeven. De docent doet er goed aan om de leerlingen hier een schematisch uit-treksel van te laten maken. De stofomschrijving kan daarbij goed van pas komen. Ook de overzichten van 'Wat je moet kennen en kunnen', die bij de hoofdstukken 2 tot en met 6 aan het eind van de opdrachten te vinden zijn, kunnen hierbij steun geven. Zonder korte 'leerbare' overzichten verdrinken heel wat zwakkere leerlingen waarschijnlijk in de grote hoeveelheden leerstof.

Handig is dat aan het eind van het boek behalve een begrippenlijst en een chronologie ook een kort overzicht te vinden is van de structuurbegrippen en vaardigheden die de leerlingen bij het examen moeten beheersen. Bij de verschillende vragen is aangegeven welk structuurbegrip of welke vaardigheid er aan de orde is. De leerling kan in het overzicht van structuurbegrippen en vaardigheden opzoeken waar bij de beantwoording op gelet moet worden. Aan het begin van de reeksen opdrachten wordt de leerling steeds op deze mogelijkheid gewezen.

De in het boekje gehanteerde taal is aan de moeilijke kant. Het is zeer de vraag of de gebruikte formuleringen zonder meer duidelijk zijn. Zeker het

taalgebruik in de geschreven bronnen is vaak lastig. De docent zal door het stellen van vragen moeten controleren of het gelezene inderdaad begrepen is.

• Vragen en opdrachten

In dit examenkatern is een redelijke hoeveelheid vragen en opdrachten te vinden. De vragen geven de leerling goed de gelegenheid het geleerde toe te passen. Een goede leerling kan er zeker zelfstandig mee aan de slag. Men kan er voor kiezen om alle vragen pas aan het eind van het hoofdstuk te laten maken. Een andere mogelijkheid is om de relevante vragen direct na de behandeling van een paragraaf aan de orde te stellen.

De opdrachten hebben vooral betrekking op de in de tekst gebruikte bronnen. Bij de vragen rond het bij de casussen gepresenteerde materiaal moet de leerling zelfs een redelijk groot aantal bronnen tegelijk overzien. Het is jammer dat in het antwoordmodel niet altijd op dit aspect van deze opdrachten wordt ingegaan. De antwoorden worden dan zonder verwijzing naar de bij de casus gebruikte bronnen gegeven.

Aan het eind van de reeks vragen zijn onder het hoofdje 'slotsom' opdrachten te vinden die bedoeld zijn om grotere verbanden te leggen. Zo wordt er steeds gevraagd om voor het bestu-

deerde onderwerp de balans op te maken ten aanzien van continuïteit en verandering. Ook wordt hier gevraagd om ten aanzien van allerlei zaken een vergelijking te maken tussen de situatie rond 1900 en de situatie nu. Deze slot-som-opdrachten zijn zeer bruikbaar om het schrijven van een betoog te laten oefenen.

De meeste vragen nemen geschreven bronnen als uitgangspunt. Vragen bij illustraties zijn in de minderheid. De antwoorden in de docentenhandleiding zijn geschreven voor de docent. Voor een leerling zijn ze soms erg summier. Zelfstandige correctie met behulp van deze antwoorden zal daardoor niet altijd mogelijk zijn. Toelichting door de docent lijkt geen overbodige luxe.

• Tenslotte

Dit katern bevat zeer veel interessante leerstof. Er zijn voldoende goed gekozen vragen en opdrachten om de leerling adequaat te laten oefenen. De grote hoeveelheid gepresenteerde informatie is echter tegelijk de zwakte van dit boekje. Het bevat misschien wat al te veel van het goede. Het is zaak om de leerlingen er steeds bij te helpen om de kern van het betoog goed in het oog te houden. Het risico is anders groot dat zij verstrikt raken in allerlei details. De stof kan dan gemakkelijk onoverzichtelijk worden.

J.B.

Nijgh/Versluys

Examenkatern Havo/Vwo
Een nieuwe eeuw, nieuwe verhoudingen? Nederland 1880-1919
Samenstelling: Frans Steegh, Ber Vergunst en Joop Walhain.
Omvang 83 blz., met illustraties in full color en een blauwtint als steunkleur, prijs 26,50.

De docentenhandleiding – 51 blz., f59,50 – bevat voornamelijk antwoorden op de vragen uit het leerlingenboek. Een handig extraatje is een proefexamen met de bijbehorende antwoorden.
Op de Internet-site: www.nijghversluys.nl kunt u de handleiding raadplegen.

• Uiterlijk

Het katern ziet er zeer aantrekkelijk uit door de vele kleurenfoto's, zwart-wit afbeeldingen, tabellen en cartoons. Bij alle afbeeldingen, zonder uitzondering functioneel gebruikt, staat een verklarend bijschrift met bronvermelding. Die ondersteunen en verlevendigen de tekst. Bij sommige afbeeldingen staan ook kijk-vragen. De opmaak van de tekst is rustig: tweekoloms, titels, tussenkopjes. Het geheel maakt een goed verzorgde en overzichtelijke indruk.

• Inhoud

De opbouw van het leerlingenboek is zakelijk en functioneel. Het boekje start helaas zonder nadere introductie, meteen met Nederland rond de eeuwwisseling.

Er zijn zes hoofdstukjes, die, met uitzondering van de inleiding, naast de basistekst steeds voorzien zijn illustratieve teksten die achtergrondinformatie geven. Elk hoofdstuk bevat ook steeds werkmateriaal waarmee de leerlingen de stof en de structuurbegrippen en vaardigheden kunnen oefenen. Achterin het leerlingenboekje staan nog apart basisvragen bij de hoofdstukken II t/m VI, alsmede een chronologie, een portrettengalerij, een begrippenlijst en een overzicht van de structuurbegrippen en vaardigheden.

De leerlingen krijgen geen algemene instap bij het onderwerp aangeboden, en dit geldt ook voor de verschillende hoofdstukken. Ze beginnen zonder introductie met de historische basistekst. De docent zal de broodnodige inleidingen zelf moeten verzorgen. De tekst zelf is goed leesbaar, helder opgebouwd en zal de leerlingen geen hoofdbrekens kosten. Daarbij komt dat de tekst zeer gestructureerd wordt aangeboden. De auteurs volgen de stofomschrijving tot op de milimeter nauwkeurig, waarbij zij regelmatig tekstfragmenten en tussenkopjes uit die omschrijving in hun tekst verwerken. Omdat de stofomschrijving een strak en gedetailleerd kader kent, levert het verzamelen van alle hoofdstuktitels en tussenkopjes de leerlingen al een eerste uittreksel op. (De stofomschrijving zelf blijft natuurlijk aan te bevelen.) De illustratieve teksten geven extra informatie of bieden verdiegingsstof. Bij het hoofdstuk over het gezin staan bijvoorbeeld teksten over het beschavingsoffensief en de Nieuw-Malthusiaanse Bond. Bij elk hoofdstuk zijn tevens opdrachten opgenomen met als thema toen en nu, weliswaar geen examenstof maar bedoeld als verheldering.

'In de keuken' is een illustratie van J. Gabriëls in een taalboekje voor de lagere school. Getekend volgens de idealen van het beschavingsoffensief, aldus de auteurs van het Nijgh/Versluys-katern.(10)

• Vragen en opdrachten

Elk hoofdstuk, behalve de inleiding, bevat werk materiaal met een bijbehorende serie bronnen en vragen. Ze variëren niet alleen qua vorm, maar ook qua niveau: van eenvoudig tot behoorlijk pittig. Bijna alle structuurbegrippen en vaardigheden worden worden geoefend, maar niet in gelijke mate. Door de vragen te turven, de bedoelde vaardigheid wordt steeds vermeld, ziet een docent welke vragen hij zelf nog moet toevoegen. De katernen van de concurrent kunnen dan een uitkomst zijn ...

Er is ook aandacht voor het werken met casussen. De leerlingen kunnen er met negen aan de slag. Een slotopdracht is het schrijven van een betoog en dat is, gezien het CSE, een nuttige opdracht.

• Tenslotte

Samenvattend kan gesteld worden dat de fraaie vormgeving en de goed leesbare en gestructureerde opbouw van de tekst dit katern tot een geschikte keus maken. Kanttekening daarbij is wel het ontbreken van een algemene inleiding bij het examenthema en de aparte thema-hoofdstukken. H.O.

Thieme

Sfinx; examenkatern Geschiedenis en Staatsinrichting havo/vwo, Lex de Jong in samenwerking met Janneke Riksen.

Uitgevoerd in geel en een blauwtint, 88 blz, prijs f21,90.

Het bijbehorende servicepakket van 58 bladzijden geeft, behalve de stofomschrijving en de antwoorden op de vragen, in schematische vorm een overzicht van de structuurbegrippen en vaardigheden, zoals die bij verschillende vragen aan de orde komen. Prijs f16,90.

• Uiterlijk

Dit katern oogt overzichtelijk door het functionele gebruik van twee steunkleuren, veel wit en redelijk veel illustraties.

Elke paragraaf begint met een 'verkenningsofdracht' en eindigt met een aantal doorgenummerde opdrachten. Aan het eind van elk hoofdstuk is een pagina opgenomen met samen-

vattingsopdrachten, nog steeds door-genummerd. De grote hoofdstukken hebben in totaal zo'n veertig tot vijftig opdrachten.

Het katern telt twee kolommen per bladzijde. Alle illustraties gelden als bronnen en worden ook zodanig gebruikt: er worden opdrachten/vragen bij gegeven.

De verhouding tekst/illustraties is ongeveer 2:1, de meeste bladzijden hebben illustraties zonder dat de bladspiegel hierdoor rommelig wordt. Ze zijn groot genoeg afgedrukt, maar de steunkleur blauw maakt donkere afbeelding soms nogal vaag. Zo als boven al opgemerkt, gelden de illustraties als bronmateriaal en worden ze bevroegd. Als verduidelijking van de tekst werken ze niet echt: omdat ze niet altijd op de juiste pagina zijn afgedrukt, is de bedoeling niet altijd direct helder.

• Inhoud

Voor de leerlingen is er geen enkele verduidelijking, uitleg of verantwoording van het thema; ze worden met deze handleiding direct in het diepe gegooid. Wel is er het een en ander te vinden in de docentenhandleiding. Na een hele korte inleiding volgt direct een bron als instap.

De tekst is vrij abstract, en daardoor niet altijd direct te begrijpen voor leerlingen. Wel zijn de tekstblokken kort, zodat niet teveel begrippen tegelijk aan de orde komen. Maar zonder uitleg van de docent is dit katern niet zelfstandig door leerlingen door te werken. Vaak zorgen de opdrachten wel voor meer begrip van de tekst, een enkele keer blijft tekst en opdracht te abstract.

De stofomschrijving wordt redelijk letterlijk gevolgd: een algemeen kader, de vijf thema's en een terugblik. De titels van de hoofdstukken wijken licht af. Door de opbouw van korte paragrafen met goed bronnengebruik wordt de stofomschrijving meestal wel verduidelijkt, al blijft het jammer dat het taalgebruik niet wat meer is aangepast voor leerlingen.

Al met al biedt het katern de leerlingen een redelijk letterlijke weergave van de stofomschrijving, verduidelijkt door bronmateriaal en opdrachten; voor de docent geeft de handleiding wel wat extra's.

• Vragen en opdrachten

Op het eerste gezicht voldoen de opdrachten aan de wenselijke hoeveel-

De vrouwelijke dokter. Geen kiezer.

Haar koetsier. Kiezer.

Bron bij de verkenningsofdracht van paragraaf 2.4, Politieke ontwikkelingen. Thieme katern (13).

heid oefening met structuurbegrippen en vaardigheden. Er wordt erg de nadruk gelegd op het werken met bronnen en ik mis een betoogopdracht.

De hoeveelheid opdrachten lijkt mij redelijk en de indeling, verkenningsofdracht – tekstopdrachten – samen-vattingsopdrachten komt overzichtelijk over. Mijns inziens moet een leerling na het werken met deze opdrachten redelijk in staat zijn het examen te maken.

• Tenslotte

De sterke punten van dit katern zijn het veelvuldig en doelmatig gebruik van bronmateriaal en de overzichtelijke opbouw.

De zwakke punten zijn het ontbreken van een inleiding en verantwoording in het leerlingenkatern en de nogal abstracte tekst.

J.T